

**ÇEŞİTLİLİK VE KAPSAYICILIK YAKLAŞIMINA İLİŞKİN KAVRAMSAL BİR
İNCELEME****Pınar KARACA*¹****Nihal KOCABAY ŐENER²**

GeliŐ Tarihi: 10-04-2024

Kabul Tarihi: 26-06-2024

Özet

Çeşitlilik ve kapsayıcılık kavramları, toplumsal düzen ve ticari yapılar aÇısından büyük öneme sahiptir. Bu kavramlar, bireysel farklılıkların kabul edilmesini ve farklılıklara değer verilmesini vurgulamaktadır. Çeşitliliği benimseyen yapılar, her bireyin benzersiz olduğunu kabul ederek hoşgörü ortamının oluŐturulmasında etkin bir rol oynamaktadır. Kapsayıcılık ise çeşitliliği kabul eden bir yaklaşımı temsil etmektedir. Bu yaklaŐıma göre, herkes ortak sistemde eşit haklara sahip olmalı, saygı görmeli ve katkıda bulunup katılım sağlayabilmelidir. Bu çalışma ise çeşitlilik ve kapsayıcılık yaklaşımının gelişim sürecini incelemeyi ve bu yaklaşımların dayandığı çerçeveyi analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma post-modernizm, post-modern kimlik, post-modern öznellik, kesişimsellik, post-kolonyalizm ve post-hümanizm gibi kavramları çeşitlilik ve kapsayıcılık perspektifiyle ele alırken, stereotip-kalıp yargı, önyargı, bilinç dışı-örtük önyargı, ayrımcılık ve ötekileştirme gibi

¹ ArŐ. Gör. İstanbul Galata Üniversitesi, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, pınar.karaca@galata.edu.tr, ORCID:0000-0002-8083-3496.

² Doç. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Medya ve İletişim Bölümü, nkocabay@ticaret.edu.tr, ORCID:0000-0003-4018-082X.

*Bu makale İstanbul Ticaret Üniversitesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Doktora Programı'nda hazırlanan "Çeşitlilik ve Kapsayıcılık Yaklaşımı AÇısından Halkla İlişkiler Uygulamalarının Değerlendirilmesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiŐtir.

özelliğe odaklanmaktadır. Bu bağlamda, sosyal yapısalcılığa karşı özcülük, evrenselcilik karşısında kültürel görecelik ve çeşitlilik içinde post-modern ve post-kolonyal anlayışın önemi vurgulanmaktadır. Genel olarak, çeşitlilik ve kapsayıcılık perspektifiyle ele alınan postlar çağına ait kavramların incelendiği bu çalışma, modernizmin evrensel ve mutlak gerçeklik iddialarına karşı çıkan düşünce yapısıyla şekillenmektedir. Çalışmada evrenselcilik ve ilerlemeci anlayışa meydan okuyan, kültürel çeşitliliği, farklılıkları, yerellikleri ve kimlikleri ön plana çıkaran bir yapı dikkate alınmaktadır. Farklı kimlikler üzerindeki baskılar vurgulanarak, özgül ve ayrı baskılar reddedilmekte, insanın çok çeşitli, belirsiz ve kırılabilir kimlikleri kabul edilmekte ve merkezleştirilmenin artması incelenmektedir. Bu çağda çoklu kimlik yapılarına izin verilirken Herhangi bir yaşam tarzını engelleyecek net sınırlar çizilmemektedir. Tarihsel sürecin devamında ise mikro kimliklere odaklanan yeni bir anlatı oluşturma amacının doğduğu ve ötekileştirilen öznelerin temel konu haline geldiği görülmektedir. Bu akımların incelenmesiyle kültürel çeşitliliği ve kimlikleri ön plana çıkaran bir fikir sunulmaktadır. Bireylerin ve toplumların kimlik oluşumunu, kültürel etkileşimi ve değişimi ele alınırken, merkezîyetçilikten uzaklaşıp çoğulcu bir yapının desteklediği görülmekte ve çeşitlilik ve kapsayıcılık fikrinin gelişim aşamasındaki kavram ve yaklaşımlar detaylandırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çeşitlilik ve Kapsayıcılık, Post-modernizm, Post-kolonyalizm, Öznellik, Kimlik.

Evaluation of the Diversity and Inclusion Approach in Conceptual Dimension

Abstract

Diversity and inclusion concepts are of great importance in social order and commercial structures. These concepts emphasize the acceptance of individual differences and the valuing of diversity. Organizations that embrace diversity play an effective role in creating an environment of tolerance by recognizing that each individual is unique. Inclusion represents an approach that accepts diversity. According to this approach, everyone should have equal rights in a common system, be respected, and be able to contribute and participate. This study considers it important to examine the development process of the diversity and inclusion approach and analyze the fundamental idea and framework on which the approach is based. Concepts such as post-modernism, post-modern identity, post-modern subjectivity, intersectionality, post-colonialism, and post-humanism are addressed from the perspective of

diversity and inclusion, focusing on characteristics such as stereotypes, prejudice, unconscious bias, discrimination, and othering. In this context, the importance of individualism against social structuralism, cultural relativism against universalism, and the significance of postmodern and post-colonial perspectives within diversity are highlighted. Overall, this study examines concepts related to the post-modern era from the perspective of diversity and inclusion, shaped by a thought structure that opposes the universal and absolute reality claims of modernism. It challenges universalism and progressive understanding, emphasizing cultural diversity, differences, localities, and identities. Pressures on different identities are emphasized, specific and distinct pressures are rejected, diverse, uncertain, and fragile identities are accepted, and decentralization is increasing. In this era, multiple identity structures are allowed without clear boundaries that restrict any lifestyle. As the historical process continues, a new narrative focusing on micro-identities emerges, with marginalized individuals becoming a central theme. By examining these trends, a concept emphasizing cultural diversity and identities is presented. When addressing identity formation, cultural interaction, and change for individuals and societies, a pluralistic structure is supported by moving away from centralization. The development stage of the diversity and inclusion concept is detailed with relevant terms and approaches.

Keywords: Diversity and Inclusion, Post-modernism, Identity, Subjectivity, Othering.

Giriő

Çeşitlilik ve kapsayıcılık kavramları, toplumların ve organizasyonların farklı kùltür, kimlik, bakış açası ve tecrùbelerini değerlendirme, onaylama ve dahil etme çabalarını içermektedir. Bu kavramlar ayrı olarak incelendiğinde çeşitliliğin, bir topluluk veya organizasyondaki farklı insan gruplarına ait kùltürel, cinsiyet, yaş, etnik köken, inanç, yetenek ve deneyim gibi özellikleri vurguladığı gör÷lmektedir. Kapsayıcılık ise her bireyin kendini kabul edilmiş, saygı görmüő ve dahil hissettiği bir ortam yaratmayı amaçlamaktadır. Bu durum, farklı arka planlara ve deneyimlere sahip olan herkesin katılımını teşvik etmek, güçlendirmek ve desteklemek anlamına gelmektedir.

Modernizm ve post-modernizm, post-kolonyalizm, post-humanizm ve kimlik kavramları arasındaki çeşitlilik ve kapsayıcılık eksenindeki ilişkiler oldukça önemlidir. Modernizm, genellikle batı merkezli bir perspektifle evrensel bir ilerleme ve gelişme anlayışını temsil ederken, post-modernizm bu evrenselcilik ve ilerleme anlayışını sorgulamıőtır. Post-

kolonyalizm, sömürgecilik sonrası dönemdeki etkileşimleri ve güç ilişkilerini incelerken, post-humanizm insan merkezli düşünceyi aşarak diğer varlık biçimlerini de değerlendirmektedir. Modernizm sonrası dönemde ortaya çıkan bu kavramlar, farklı kimliklerin, düşünce biçimlerinin ve yaşam tarzlarının önemini ve çeşitliliğini vurgulayarak daha kapsayıcı bir bakış açısı geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu çalışma da düşün dünyasındaki farklı yaklaşımlardan yola çıkarak çeşitlilik ve kapsayıcılık yaklaşımının gelişim sürecini detaylı bir şekilde incelemeyi ve bu yaklaşımın temel fikirlerini analiz etmeyi hedeflemektedir. Ayrıca çalışmada bireylerin sosyal kategorilere dair deneyimleri ve eylemleri üzerinde etkili olan psikososyal süreçlerin çeşitlilik teorisinin yapılanmasında etkin rol oynadığı vurgulanmakta, stereotip, önyargı, bilinç dışı önyargı, ayrımcılık ve ötekileştirme gibi kavramların sosyal yapıyı etkileyen özelliklere sahip olduğu ve bu süreçlerin çeşitlilik kavramıyla ilişkilendirilmesinin önemli olduğu belirtilmektedir. Çeşitlilik ve kapsayıcılık yaklaşımında önemli görülen post-modernizmin ve post-kolonyalizmin, modernizmi eleştirerek farklı kimliklerin ve bakış açılarının önemini vurguladığı ve bu yaklaşımın toplumsal ile kültürel çeşitliliği desteklediği ifade edilmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada çeşitlilik ve kapsayıcılık bağlamında incelenen temel kavramlar ve bu kavramların toplumsal yapıya etkileri de açıklanmaktadır.

1. Postlar Çağında Çeşitlilik ve Kapsayıcılığın İncelenmesi

Çeşitlilik ve kapsayıcılık yaklaşımlarının düşünsel arka planını oluşturan post-modernizm, post-kolonyalizm, post-hümanizm gibi kavramlar bu başlık altında tartışılmıştır.

1.1. Post-Modernizm ve Post-Kolonyalizm İlişkisi

Modernizm, Batı kökenli değişim ve dönüşümleri ifade eden bir akımdır ve bu akım, yaşam deneyimleri sonucunda ortaya çıkan değişimleri ve teorik gelişimleri incelemektedir (Şimşek, 2014: 14). Modern toplum düzenine geçişte etkili olan Aydınlanma felsefesinin etkisiyle, Avrupa'da bireylerin rasyonel düşünceye yönelmesi ve geleneksel yapıları sorgulaması yeni bir çağı başlatıp özgür düşünceyi teşvik eden ve amaca ulaşmada daaraçsal akla olanak sağlayan bir yapıyı inşa etmiştir (Gökberk, 2010: 325-326; Atiker, 1998: 13).

Ancak Aydınlanma felsefesiyle oluşturulan laik, eşit ve özgür bir ortam idealinin, modernitenin insanlığı evrensel bir baskı altına sokma eğilimine yol açarak özgürleşme amacını zorlaştırdığı görülmektedir. Modernite, her şeyi insan aklını merkeze alarak tanımlama ve mutlak akla vurgu yapma eğiliminde olduğundan, gelenekten kopuş ve yeniye duyulan heyecanla şekillenmektedir. Bu yapı, şimdiki zamanı dikkate alarak yaşamın

sürdürülmesi gerektiğini öne sürmektedir (Harvey, 1997: 26; Foucault, 1986: 39-40). Ayrıca modern çevreler ve deneyimler; coğrafi, etnik, sınıfsal, ulusal, dini ve ideolojik sınırları aşarak, çelişkileri bir araya getirerek insanları çözüm arayışına yönlendirirken, eleştirel bir öge olmaktan çıkarak sadece meta olarak olumsuz bir şeye dönüşme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır (Berman, 1988: 15; Horkheimer ve Adorno, 2014: 10-11). Modernizmde egemen olan mutlak akıl kavramının sorgulanması ve artan sosyal sorunlar, post-modern fikirleri doğurmuş ve eleştiriye açık bir zemin oluşturmuştur (Ertuğrul vd., 2016: 3).

Post-modern fikir, ideallerin somut kanıtlara dönüşmemesi, topluluk ve çeşitlilik sorunu³ bağlamında çağdaş toplumsal hareketlerde kurumsal yapıların ve vaatlerin artmasını, egemen sınıfa yönelik çalışmaları, bilim ve akla olan güvenin azalmasını ve çözümsüzlük hissine karşı eylemleri eleştirmektedir (Bolat, 2019: 40; Ertuğrul vd. 2016: 3). Öte yandan post-modernizmde insan merkezci yapı ve mutlak aklın unsurları olan; üst-dil, üst-anlatı ve üst-teoriler kapsamında farklılıkların görmezden gelinmesi, gölge anlatının hâkim olması ve detaylara önem verilmemesi eleştirilmektedir (Harvey, 1997: 134). Post-modernizm, farklılıklara, iletişim zorluklarına, çıkar çatışmalarına, kültürel benzerliklere, kaotik duruma ve üstü örtülü farklılıklar bir anlatı sunarak, evrensel ve insan merkezli yapıya olumlu etki yaratan bir sistem kurma bilincini benimsemektedir (Sarup, 1993: 190).

Post-modernite, çeşitliliğin kendini ifade etmesine olanak tanıyan minör anlatının sistematik ve totaliter yapıların yerine; tercih ettiği anlatı biçimleri arasındaki hiyerarşiyi yıkan ve egemen söylemin yerleşik üst-anlatılarına karşı çıkan bir söylem olarak gelişmektedir (Kılıç, 2015: 108). Post-modernizm, egemen güce karşı çıkarak çoğulculuğu ve çok kültürlülüğü destekler, mükemmel bir toplum arayışının gereksiz olduğunu savunurken post-modern kültürde, toplumun çoğulcu yapısının bir bütün olarak işlediği ve her parçanın birbirine bağlı olduğu fikrini reddetmektedir (Kılıç ve Bayram, 2014: 371). Bu reddediş ekseninde post-

---

³Postmodernizm, modernizmin standartlaştırılmış insan oluşumunu reddeder. Buna göre, postmodernizm, farklılıklara ve çeşitliliklere odaklanarak, benzerlikleri kabul etmemekte; değer, kültür, gelenek ve yaşam tarzlarının farklılıkları üzerine kurulu bir yaşam biçimi önermektedir (Spicer, 2005: 671).

modernizm, modernizm fikrinden ayrılarak özne arası farklılıkları, cinsiyet ve cinsellik, ırk, sınıf, ten rengi farklılıklarını ve göçlerden kaynaklanan problemleri temsil etmesiyle öne çıkmaktadır. Ayrıca, post-modernizmde insani ve insana özgü bir dünya çerçevesi çizilirken bireysellikte alt kültürlerin sosyal sınıflardan daha belirleyici bir rol oynadığı vurgulanmaktadır (Huysens, 1984: 50; Jameson, 2011: 9-10; Erdoğan, 2000: 216).

Bu bağlamda Habermas özne-merkezci aklı eleştirerek, akılcılık arayışının iletişimsel eylemler ve özneler arası ilişkilerin sağlanmasıyla, gerçeklik ve adalet konularının ise akılcı argümanlarla geçerliliğin tartışılmasıyla oluşacağını savunmaktadır. Ona göre, iletişimsel akıl potansiyellerinin, araçsal akla karşı geliştirilmesi amaçlanmalıdır (Lyotard, Habermas ve Jameson, 1994: 28). Barthes (2007: 57-58) ise post-modernist yazını dikkate alıp yazarın ölümü teorisini savunmakta ve yazarın sesini kaybettiğini, dilin öne çıktığı bir noktada da yazının bir nesne olgusu olduğunu ve yazmanın kişisel olmayan bir eylem olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, modernizmin evrensel arayışları hilelidir, onun yerine yaratıcı ve yorumlayıcı bir yaklaşımın benimsenmesi post-modernist fikri güçlendirebilir (Willette, 2013).

Post-modernizmde önemli olan kavramlardan biri de kimliktir. Post-modernizm, modernizmin evrenselcilik ve ilerlemeci anlayışına karşı çıkarak kültürel çeşitliliği, farklılıkları, yerellikleri ve kimlikleri ön plana çıkarmak adına anlatılar geliştirmektedir. Post-modernizmde inşa edilen kimlik kavramı, geleneksel kimlik anlayışını sorgulayarak, çeşitli kimliklerin karmaşık ve çok yönlü bir şekilde oluşumunu incelemektedir. Kimlik, bireye özgü aynı sosyal kategori veya gruptaki diğer üyelerle paylaşılan, diğerlerinden farklılaşmayı sağlayan özelliklere sahip bir yapıda olduğundan, değişime ve zorluklara rağmen kişinin öz varlığının içsel benzerliği ve devamlılığına olan inancı yansıtmaktadır (Rummens, 1993: 157-159; Coles, 1970: 165 aktaran Gleason, 2014: 33). Ayrıca kimlik oluşumunda, tarihsel süreç, coğrafi yapı, biyolojik faktör, kolektif zihin, ideolojik aygıtlar ve dini yaratımlar etkin unsurlar olarak kullanılırken bireyler, bu unsurları, üye oldukları toplumsal yapıları, toplumsal normları ve kültürel tasarıları dikkate alarak işlemekte; unsurların anlamlarını yeniden düzenleyerek farklı toplumsal yapıların gerekliliklerine göre tasarlanan ve yansıtılan kırılğan bir kimlik devamlılığının açığa çıkmasını sağlamaktadır (Castells, 2006: 14; Gleason, 2014: 35). Modernizmde ise bireyin kutsanması ve toplumsal hayattaki insan varlığının merkezileşmesi, çoklu kimlik ve dinamik kimlik yapılarının oluşumuna yol açsa da örgütlenme ve merkezileşmenin gerekliliği sebebiyle bireysel özgünlük ve tekellik

bastırılmaktadır. Adalet, eşitlik ve hoşgörü gibi zihnin doğasında var olan kavramlar ise bu dönemde düşünsel temel yapılardan kopmaktadır (Güven, 2015: 274; Horkheimer, 1998: 158; Horkheimer, 1986: 169). Bauman da kimlik meselesini modernizm ve post-modernizm içinde katı ve akışkan modernite metaforlarıyla açıklamaktadır. Ona göre kimlik, katı modernitenin zorunlu ve homojen yapısından oluşan totalitarizmin olumsuz yönlerini içermektedir (Bauman, 2001: 25-26). Akışkan modernite kavramı ise ekonomi, politika, etik, hukuk ve eğitim sistemlerinin aşamalı olarak çözülmesiyle mevcut modern toplumu değiştirme, reform sağlama ve istikrara kavuşturma olasılığını sorgulamakta, merkezîyetçilik ve mutlak nesnel düşünce kavramlarını yok saymakta, bireyleri sosyal ortamlarına sosyal yapı ve kültür doğrultusunda bağlayan bir sistemin mevcut olmadığını savunmaktadır (Bauman, 2002: 26). Buna göre post-modernizm, insanlık tarihinin nesnel yasaları tarafından önceden belirlenmiş, toplumsal gelişmenin tek bir tarihsel yönüne ilişkin idealleri ve yanılışmaları dikkate almayan bir modernite türü olarak tanımlanmakta ve post-modernlik yaşam biçimlerini tarihsel yönelim ve toplumsal yasalar olmadan incelemektedir (Přibán, 2016: 4).

Post-modernlik, evrensel bir yapı oluşturmak, sosyal bir kimlik inşa etmek ya da tek tipleşmek yerine modern düzenin temel değerlerini değiştirmeye çalışmaktadır. Post-modernite, çoğul ve çoğulcu kimlik oluşturulurken bütün yaşam tarzlarına izin veren ve net sınırlar çizmeyen bir çağdır. Ayrıca bir arada yaşama ilkesi, evrenselleştirme ilkesinin yerine kullanılırken, hoşgörü önermesi de doğru yolu bulma ve ulus-kimlik önermeleri yerine kullanılmaktadır. Modern çağın sloganı; özgürlük, eşitlik ve kardeşlik iken özgürlük, biriciklik, farklılık, çeşitlilik ve hoşgörü post-modern çağın öncülü ve rehberi olmaktadır (Bauman, 2003: 131-132).

Batı modernliğinin evrensel iddialarına meydan okuyan post-modernizm, büyük anlatıların sona erdiğini, mikro kimliklere değer verilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Mikro kimliklere odaklanan ve yeni anlatı oluşturulmasına imkân tanıyan post-kolonyal düşünce de bu fikri desteklemektedir. Kültürel çeşitlilik ve bireysel deneyimlerin öne çıkarıldığı, sömürge sonrası parçalanmış kimliklere, madunlara, kültürel temsile, melezliğe, cinsiyet kimliklerine ve özne meselesine atıfta bulunan post-kolonyalizm, ötekileştirilen ve damgalanan özneyi, temel çalışma konusu olarak incelemektedir (Dastarlı, 2020: 89; Sustam, 2010: 130).

Post-modern düşünce, ötekileştirilmiş bireyleri, farklılıkları nedeniyle baskıcı yapıya karşı direnip kimlik haklarını savunarak, sömürgeci politikalarla ezilen veya feminist bireyler gibi marjinalleştirilen siyasi alandan dışlanan bireyler ve toplumlar için özgürleşme mücadelesi

vermektedir(Sönmez, 2012: 88).Ayrıca modernleştirmenin gerekliliği olan metropol ve sömürge ülkeleri, çeşitlilikleri yok etme çabalarına eşlik eden ulus-devlet oluşturma planlarını terk ederek, geri dönen ezilenlerin liderliğindeki melez oluşumlara yönelmektedir. Burada ise kolonyalsistemle karşılaşmaktadır. Bu sistem, halkların yaşam biçimlerinin değiştiği, hakimiyet altına alındığı ve kültürel etkileşimin yoğun olduğu bir yapı oluştururken, kültürel ve bilişsel yapıları etkileyen ve değişime neden olan yapıpost-kolonyalizmdeeleştirilmektedir(Bauman, 2001: 374; Bhambra, 2007: 18; Şafak, 2014: 355). Eleştirilere göre, Birinci Dünya Savaşı sonrası milliyetçi hareketlerin yükselişi ve İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden ekonomik bağımsızlık fikri, eski kolonyalizmin önemini kaybetmesine yol açmış, milliyetçi hareketlerle bağımsızlığını kazanan eski kolonyalist devletler, Üçüncü Dünya ülkeleri olarak bir araya gelip Kapitalist ve Komünist blokların dışında yeni bir blok oluşturmuştur. Bu süreç, Batı kolonyal söylemi ve faaliyetlerine eleştirel bir bakış sunan post-kolonyal teorilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (İpek ve Oyman, 2021: 447; Balcı, 2019: 29). Bu teori sadece sömürgecilik karşıtı milliyetçi teorileri değil, aynı zamanda sömürgecilik ve Üçüncü Dünya milliyetçi mücadelelerinin ötesinde bir hareketi ele almaktadır.Post ekinin post-kolonyal teriminde kullanılması da savaş sonrası, bağımsızlık sonrası, devrim sonrası anlamlarını taşıyarak yeni bir dönemi ifade etmektedir (Shohat, 1992: 100-101). Teori, bağımsızlık taleplerini vurgulamakta ve kolonyal geçmişin ele alınması, hatırlanması ve sorgulanması amacıyla disiplinlerarası bir akademik projeye adanmakta, sömürgeleştirilen toplumların kültürel ve politik kimlikleri hakkında düşüncelerin ve yazıların hâkim olduğu bir yapı oluşturarak, kolonyal süreç boyunca toplumsal eylemlere ve teslimiyetlere hapsolmuş bilişsel kalıpları, kimliksel ve kültürel bakış açılarını çalışmalara dahil etmektedir (Gandhi, 1998: 4-5; İpek ve Oyman, 2021: 448). Bu çalışmalar ise toplumsal alana odaklanıp kimliklerin önceliğinde toplumsal alan araştırmalarını geliştiren farklı bakış açılarını içermektedir. Post-modernizmin evrensel iddiaları reddetmesi ve büyük anlatıların sona erdiğini belirtmesiyle uyumlu olarak, çağdaş post-kolonyal düşünceler mikro kimlikleri öne çıkaran bir anlatı oluşturmaktadır (Dastarlı, 2020: 89).Dönemin Batı kolonyalizmini eleştiren ve post-kolonyal düşünceyi kimlik ve kültür anlatılarına dahil eden öncü metinler ise F. Fanon'un*Siyah Deri Beyaz Maskeler* (1952) ve *Yeryüzünün Lanetleri* (1961) ile E. W. Said'in *Şarkiyatçılık* (1978)'tır. Fanon, egemen ve ezilen ilişkilerini politik mücadele kapsamında incelemekte, kurtuluş şartlarını ise politika ve kültürle ilişkilendirerek

özgürleşmenin kazanımını vurgulamaktadır. Ayrıca, siyah bireylerin kendilerini siyah olarak görmeleri ve beyazlara karşı kendilerini kanıtlamaktan vazgeçmeleri gerektiğini belirterek,

siyahî ırkın beyaz ırk tarafından tanımlanmasını ve beyaz ırkın üstünlük iddiasını eleştirmekte bu eleştiriyi ise beyaz ırka yönlendirmektedir (İpek ve Oyman, 2021: 450; Fanon, 2007: 6). Fanon, kolonyalizm kavramını ırksal ve sınıfsal bölünmeleri dikkate alarak tanımlamakta (Sayar, 2002: 149), kolonyal söylemde evrensellik, kültürel, tarihsel ve ırksal çeşitliliğin göstergesi olarak karmaşık bir temsiliyet biçimi hâkim olurken, değişime kapalı bir düzensizlik ve yozlaşmış sistemi içerdiğinden (Bhabha, 1994: 66), kimliklerin özgürleşmesi, kolonyal baskılardan kurtulup ulusal kültür ve bilinç oluşturarak gerçekleşmesini önermektedir (Balcı, 2019: 30-31).

Said'in *Şarkiyatçılık* (1978) eseri ise Doğu-Batı ilişkilerinin söylemsel etkilerini ele almakta ve Foucault'dan ilham alarak Doğu-Batı arasındaki iktidar ilişkilerini bilginin gücüyle ilişkilendirmektedir (Şişli, 2019: 337). Şarkiyat çözümlemesiyle, Batı'nın Doğu'ya yönelik kimliği yeniden şekillendirilerek emperyalist bir egemenlik ilişkisinin kurulduğu görülmekte, Batı ise kendi kültürünün üstünlüğünü vurgulayan metinler ve söylemlerle bu durumu meşrulaştırmaktadır (Çoruk, 2007: 194). Bu çerçevede Said şarkiyatçılığı, "modern söylemin doğru bir biçimde sömürgecilik çağından kaynaklanan iktidar söylemi" (Said, 2003: 347) olarak tanımlamaktadır. Şarkiyatçılık, Doğu ve Batı arasındaki ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayalı bir düşünce tarzı olarak nitelendirilmekte (Said, 2003: 2-3), Doğu kökenli olmak, bir kişinin o anda bulunduğu ırk ve etnik köken nedeniyle değerlendirici yargıya maruz kaldığı bir durumu ifade etmektedir. Doğu ve Batı arasındaki ilişki, iktidar ve egemenlik ilişkisi olarak algılanırken, farklı düzeylerde çelişkili bir hakimiyet bağlantısını da içermektedir (Said, 2003: 14-15). Bu nedenle Doğu sadece Batı'nın komşusu olmakla kalmayıp aynı zamanda Avrupa'nın en geniş, en zengin ve en eski kolonyal alanlarını temsil ederek, dilin kökeni ve kültürel rekabetin yoğun ve sıkça tekrarlanan öteki imgelerinden birini oluşturmaktadır. Öteki kavramı da Doğu'nun karşıt imgesi olan Batı'nın anlaşılmasına katkı sağlamaktadır (Said, 2003: 11). Bu durumda Avrupa, kültür ve kimlik yapısını Doğu'ya karşı özgün bir bakış açısında yeniden şekillendirmekte ve tarihsel olarak diğerlerine karşı hakimiyet oluşturarak varlığını meşrulaştırmaktadır (İpek ve Oyman, 2021: 418). Sonuç olarak Said, bilimselliği genellikle ötekine ait olan tüm verileri reddederek oluşturmanın ve

çok kültürlülüğün politik gerçeğini ve yetkinliğini vurgulamanın epistemolojik temeline odaklanmaktadır (Holbrook, 2000: 9).

Sustam (2010: 129)'a göre de post-kolonyal çalışmaların mantığını oluşturan şey, baskı altındaki halkların kültürünü, elit manipülasyonunu ve sömürge kültürünün kodlarını eleştiren

bir alt tarih okuması olan, madunlar okumasıdır. Madun okumaları, sömürgeci, milliyetçi ve Marksist tarihsel incelemelerde elit halka vurgu yapılmasına bir tepki olarak ortaya çıkmış, sömürge toplumunda ihmal edilen alt sınıflar üzerinden yeni bir tarihsel yazın oluşturmayı amaçlamaktadır. Madun okumasını benimseyen teorisyenlerin kurduğu Madun Çalışmalar Kolektifi bu bağlamda post-kolonyal düşüncenin temellerini atmıştır (Yetişkin, 2013; Balcı, 2019: 33). Maduniyet anlayışı da kültürel bağlamda ötekine karşı aşağılanma hissiyatı ve bu hissiyatın yarattığı öfke, anti-entelektüalizm veya işçi sınıfının memnuniyetsizliği ve kabalığın bir tepkisi olarak değerlendirilmektedir (Jameson, 2011: 430). Spivak da madun kadının sesini duyurup duyurmayacağı konusunu incelerken, insanın özne olarak varlığının küresel kapitalizm ve emperyalizmin gerçekleri tarafından şekillendirildiğini ve Batılı entelektüellerinin politik rolünü Üçüncü Dünya'daki sessizlik çevreleriyle ilişkilendirildiğini öne sürmektedir (Groosberg ve Nelson, 1988: 11). Bireyin öznel kimliği ve bilinci de iktidar yapısının sürekli değişen söylemi temelinde oluşturularak iktidar kurulan düzen üzerinden etkinlik kazanmaktadır (Balcı, 2019: 34). Ayrıca maduniyet çalışmaları, bilgi depolayan ancak politik, ekonomik ve kültürel üretim süreçlerine katılıma izin verilmeyen her türlü varlık, kurum veya nesneyi içermekte, madun konumunda olanı değil, mevcut baskı, sömürü ve iktidar yapılarına karşı direnme çabalarıyla nasıl eylemler gerçekleştirildiğini ve bu dönüşümü anlama çabalarını kapsamaktadır (Şişli, 2019: 343). Bhabha da post-kolonyalizme farklı bir perspektif sunarak, göçmen deneyimlerini üçüncü bir alanla ilişkilendirmektedir. Üçüncü alan ise hibrit kimliklerin oluşturulmasına yol açan hibritleşme aşamasının başlangıcını temsil etmektedir. Bu aşamada kültürel sınırların önemsizleştiği, çeşitliliğe dayalı yeni bir melez kültür inşa edildiği bir ortam oluşmaktadır. Yeni ve eski, geleneksel ve modern, ulusal ve uluslararası unsurlar karşılıklı etkileşimlerle bir araya gelerek kimliklerin şekillendiği bir platform inşa edilmektedir (Baykara ve Kaçmaz, 2021: 141). Bhabha'nın kolonileşme aşaması, kurumsallaştırmış olduğu hibritleşme, taklit ve kararsızlık gibi terimler, kolonileşme aşamasının süregelen etkilerini ve Üçüncü Dünya'nın Batı hegemonyasına karşı siyasi çabasının ve özneliliğinin simgesi olmaktadır (İpek ve Oyman, 2021: 456).

Öte yandan post-kolonyal yapı, ırk ve kültür arasındaki ilişki nezdinde ulus, millet, ulusal kimlik ve milliyetçilik gibi kültürel içeridencilik adı verilen retorik stratejilerin ortaya çıktığı bir sistemi vurgulamaktadır. Mutlak bir etnik farklılık duygusunu içeren ve onaylanan kültürel içeridencilik biçimleri, ulusu etnik açıdan homojen bir varlık olarak oluşturarak, özgün kültürel içeriğini anlamlandırmak için etnisiteye başvuran bir yapıyı ifade etmektedir

(Gilroy, 1993: 2-3).Dirlik ise post-kolonyal yapıyı, kültür ve politikayı diasporik durumdan, hakları ellerinden alınmış bireylerin temsil edilme şeklini temel alarak, gücün kültürel yapıyı homojenleştirdiği görüşünü sorgulamaktadır(Dirlik, 2010: 299). Dirlik, geleneksel kolonyal eylemlerin yerini küresel kapitalist sisteme bırakmasını eleştirmekte ve melezlik ile belirsiz kimlik arasındaki mücadelelerin Batı ve Doğu arasındaki ilişkileri etkilediğini vurgulamaktadır (İpek ve Oyman, 2021: 458).Bu bağlamda kolonyalizmde kimliğin önemli bir bileşen olduğu ve kolonizatörlerin egemenlik kurarken yerlileri öteki olarak gördüğü, onları yerinden ederek ötekileştirdiği ve mevcut ötekini yerli hale getirmek için stratejiler geliştirdiği belirtilmektedir. Post-kolonyalizmde ise kimlik oluşumu,*biz ve öteki* olarak ele alınırken, Batı'nın kendini üstün ve benzersiz gördüğü, Doğu'nun ise ilkel olarak algılandığı düzen eleştirilmektedir.

Post- kolonyalizm, kolonyal faaliyetlerin insanlar üzerindeki etkilerini, kültürel değişimleri, kimlik oluşumunu, kültürel hegemonyayı, güç ilişkilerini ve toplumsal yapıları incelerken aynı zamanda yerli halkların direnişini, kimlik oluşturma süreçlerini ve kendi seslerini duyurma çabalarını da ele almakta, insanın egemenliğini ve üstünlüğünü sorgulayarak daha kapsayıcı, çeşitli ve adaletli bir dünya vizyonu oluşturmaya çalışan post-hümanizm ile de bağlantılı bir şekilde ilerlemektedir

1.2. Post-Hümanizm ve Öznellik Kavramının Etkileşimi

Hümanizm,insanı dünyanın merkezi ve yorumlayıcısı olarak gören, dünyayı insan aracılığıyla anlamlandıran vmodernizmi şekillendiren bir düşünce sistemidir(Esin, 1964:10). Hümanizm, doğru bilgiye ulaşmanın insan aracılığıyla gerçekleştiğine inanmakta, bilgiye ulaşma süreci ise mistisizm, gelenek, görenek veya gizemcilik gibi ritüellerle değil, insanın içsel gelişimi ve yeni bir yaşam anlayışının oluşturulmasıyla ilerlemektedir(Gökberk, 2010: 167-168). Avrupa bu dönemde sadece coğrafi bir konum olarak değil, aynı zamanda kültürel ve entelektüel bir merkez olarak insan zihninin evrensel özelliklerini yansıtan bir evrende tanımlanmaktadır (Braidotti, 2018: 27).Stirner, bu fikri eleştirerek insanın doğduğunda belirli bir amaca veya

kadere sahip olmadığını ve insan için ideal bir sistemin veya belirli bir görevin olmadığını, ayrıca özgür iradeyle kendi amacını belirleyebilme yetisine sahip olduğunu iddia etmektedir (Stirner, 2013: 404). Bu durumda, bireybenliğinin benzersizliği önemli görülürken her bireyin bu benzersizlik etrafında oluşabilecek baskıyı engellemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bireyin benzersizliğini tehdit eden mekanizmaları ortadan kaldırmak ve mevcut özgürlük tanımlarına karşı *kendi-olmak* kavramı, hümanist fikre karşılık benzersizlik kavramının

tartışma konusu olarak incelenmesine neden olmaktadır (Bağır, 2014: 4-6). Bu aşamada evrenselci düşünce reddedilmekte, anti-hümanizm akımı ve radikal eylemler desteklenirken bireyci özgürlük anlayışı benimseniptikelci özgürlük fikri önemsenmektedir (Moggach ve Ridder, 2013: 77).

2. Dünya Savaşı sonrası hümanizmden anti-hümanizm fikrine geçişte evrensel özgürlük ve insan eşitliğinin temel ilkeler olması gerektiği savunulmuş, bu süreci şekillendiren eserlerde- *Varoluşçuluk Bir Hümanizmdir* (1945), *Varlık ve Zaman* (1927)- özgürleştirme sürecinin insanların sorumluluğunda olduğu ve tikel ile evrensel fikrin birleşimiyle gerçekleşeceği vurgulanmıştır. Hümanizme karşı eleştirel incelemelerde Avrupa merkezli paradigma ve farklılık kavramı incelenerek, öznellik, bilinç, akılcılık ve etik davranışların hümanizmin temel itici gücü olarak değerlendirildiği görülmektedir (Chernilo, 2022: 384; Yurt, 2017: 307; Braidotti, 2018: 27). Anti-hümanizm, insanın ölümü⁴ olarak tanımlanırken, post-hümanizm insan merkezli varsayımlara dayalı insan kavramını aşarak varoluşun uzlaştırıldığı bir aracılık felsefesi olarak değerlendirilmekte ve kavramın feminist teorisyenler tarafından incelenmeye başlandığı, edebiyat eleştirisi alanında ortaya çıktığı, daha sonra ise kültürel çalışmalar ve felsefe alanlarında benimsendiği görülmektedir (Ferrando, 2013: 31, 29). Post-hümanizm,

---

⁴İnsanın ölümü, evrensel bir anlayışın ya da kesin bir dış konumun varlığını reddederek analizlerini evrensel verilere başvurmadan ileriye taşımakta ve insan doğası gibi evrensel kategorileri tarihselleştirmektedir. Toplumdaki bir sosyal uygulamanın çeşitli nedenlerini anlamak ve bu uygulamaları ölçü birimi olarak kullanmamaktır. Bilginin sosyal koşullara indirgenmesinde herhangi bir önceden belirlenmiş durumu içermez (Rabinow, 1984: 4).

insanı diğer yaşam formlarının üzerine yerleştiren kültürel temsilleri, güç ilişkilerini ve söylemleri inceleyen, insan ve yaşam için kapsayıcı bir tanımlı benimseyen, hümanizmin öteki bedenleri alt insan veya insan olmayan olarak marjinalleştirmesine karşı çıkan(Nayar, 2013: 13-14) bir düşünce olarak kendini göstermektedir. Post-hümanizm fikri,insanın evrensel bir rasyonaliteye sahip tek bir bilinçle dünya üzerinde sorgulanmayan egemenliğine meydan okumakta ve insan-makine, hayvan-bitki bileşimlerinin sınırsız olasılıklarının bulunduğu bir

alansunarken, oluşturulan farklılık kavramlarını mevcut toplumsal yapıya yeni anlamlarla entegre etmektedir (Dolezal, 2017: 60).

Farklılıklar, insanların kimliklerini, cinsiyet farklılıklarını, etnik özelliklerini, engellilik durumlarını ve kültürlerini anlama sürecini içeren bir inceleme alanını ifade ederek, insanların birbirlerinden farklılıklar içerdiği kadar benzerlikler taşıdığına da odaklanmaktadır (Otaeye-Ebede ve Akobo, 2022: 24). Ayrıca, Ulmer (2017: 837) post-hümanist perspektifin ilişkisel ve bağlantılı bir yapıya sahip olduğunu, her şeyin devam eden bir etkileşim ve hareket içinde olduğu bir aşamayı vurgulamakta, bu da kapsayıcılık kavramının ortaya çıkmasına zemin oluşturmaktadır. Bu bağlamda post-hümanist teorisyenler, hümanizm ve modernite tarafından dayatılan etik görüşün radikal bir şekilde reddedilmesini öngörerek, bu tahakküme eleştirel bir perspektif getirmektedir. Bu perspektif, öznenin değişime uğradığını, öznenin genişleyebileceğini ve insanın sınırlarını ve kimliğini genişletebilecek potansiyele sahip olduğunu ifade etmektedir (Tarcan ve Karcı, 2022: 167).Genel olarak post-hümanizm, evrensel mutlak doğruların yapısöküme uğradığını iddia ederek her bireyin biricik ve eşsiz olduğunu vurgulayan bir yaklaşım olarak nitelendirilmektedir. Bu akım, modernitenin beden ve doğayı toplumsal, kültürel ve politik nesnelere olarak görmesine karşı çıkarak her bir bedenin kendine özgü niteliklerinin tanınması gerektiğini vurgulamakta ve öznenin yeniden yapılandırılmasını teşvik etmektedir (Grosz, 2020: 52; Yazgünoğlu, 2021: 117; Braidotti, 2018: 223-224). Ayrıca Braidotti'ye (2018: 226) göre, post-hümanist özne, bireyin çoklu aidiyet ekolojilerini ifade ederek her bireyin kendine özgü özelliklerini kabul ettiği, ötekileştirilen bireylerin varlığını önemsemediği ve farklı hak edişlere zemin hazırlayan bir yapıyı temsil etmektedir. Özne kavramı, bireylerin çoklu kimliklerini anlama ve değerlendirme biçiminin yeniden düşünülmesini gerektirmektedir, bu da kesişimsellik kavramıyla açıklanmaktadır.

1.3. Kesişimsellik ve Çoklu Kimlik

Kesişimsellik, Kimberlé Crenshaw tarafından 1989'da tanımlanan, 2015'te Oxford İngilizce Sözlüğü'nde yerini alan, ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, sınıf, engellilik gibi çoklu sosyal kimliklerin kesişiminden kaynaklanan sistematik baskı ve ayrımcılığı eleştirel düzeyde inceleyen bir teoridir (Coaston, 2019). Bu teori, coğrafya ve örgütsel çalışma alanlarında yeni gelişmeleri takip eden geniş politik tartışmalar ve akademik disiplinlerin, cinsiyet, etnisite ve diğer güç dinamiklerini dikkate alarak ilerlemesine imkanı sunmaktadır (Cho, Crenshaw, Leslie ve McCall, 2013: 787).

Ayrıca kesişimsellik, karmaşık, çoklu ve ilişkisel kimlik oluşumunu kapsayan yaklaşımları açıklamakta, sosyo-kültürel yapıya dayanan güç farklılıklarının, kısıtlayıcı normatifliklerin incelenmesi için kullanılan teorik ve metodolojik bir araç olarak kabul edilmektedir (Özkazanç, 2020: 229). Teoriye göre, cinsiyet, etnik köken, ırk, sınıf, cinsellik gibi kategoriler, birbirleriyle etkileşim içinde olurken, bu etkileşimler sonucunda toplumsal eşitsizliklerin nasıl oluşturulduğu ve adaletsiz bir toplumsal düzenin nasıl ortaya çıktığı vurgulanmaktadır (Lykke, 2010:50). Liberal söylemde ırk, cinsiyet ve diğer kimlik kategorileri ana akım tarafından önyargı veya tahakkümün kalıntıları olarak görülmektedir. Sosyal güç fonksiyonlarında ise farklı olanları dışlamak veya marjinalleştirmek için kimlik kategorileri kullanılırken, temelde bunun olumsuz bir çerçeve oluşturduğu iddia edilmektedir. Kesişimselliğin özgürleştirici hedefide bu tür kategorileri herhangi bir toplumsal önemden arındırmak, farklılığı tanımlayan toplumsal gücün, hegemonik olması gerektiğini vurgulamak (Crenshaw, 1991:1242), kimliklerin değişime açık olduğunu, mevcut kimlik politikalarının çoklu kimlikleri öne çıkarıp yeniden inşa edilmesini sağlamaktır. Kimlik karmaşıklığı ve kimliğin çeşitlendirilebileceği, bireylerin çeşitli kimlikler arasında geçiş yapabileceği ve kimliklerin değişebileceği de kesişimsellik yaklaşımıyla vurgulanmaktadır (Phoenix, 2006: 23). Buna göre birey, tek bir kimlikle değerlendirilmemeli, çoklu veya bileşik dezavantajlara da odaklanarak sabit eşitsizlik teorilerinin ötesine geçene eşitsizlik biçimlerinin kurumsal ve temsili dinamikler aracılığıyla nasıl bir araya geldiği ekseninde açıklanmaktadır (Grabham vd. 2009:1). Çeşitli sosyal konumlar arasındaki güç ilişkilerine odaklanıp bireyin sosyal konumuyla etkileşimini açıklayan bu yaklaşım, çeşitli sosyal gruplar arasındaki güç farklılıklarını ve kaynaklara eşitsiz erişimi açığa çıkarmaktadır. Bu durum, bireyin çeşitli sosyal kategoriler ve farklılıkların kökenleri hakkındaki inançların sosyal ve kültürel bir

yapıya gömülü olduğunu gösterirken, güç farklılıklarını ve sosyal tabakalaşmayı, bireyin sosyal ve fiziksel konumunun ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmektedir (Mahalingam, 2007:45). Bu nedenle kesimsellik, farklı sosyal kimliklerin ve ayrıcalıkların bir arada ele alınmasını teşvik ederek çeşitliliği ve kapsayıcılığı içselleştirmektedir. Bu yaklaşım, herkesin eşit şekilde temsil edilmesini ve farklı sosyal kimliklerin önemsenmesini vurgulamaktadır.

2. Çeşitlilik ve Kapsayıcılık Kavramı

Çeşitlilik; farklılık, ayrımlılık ve değişiklik durumlarını ifade etmektedir. Çeşitlilik, doğal, toplumsal ve bilince dayanan her olayı diğerlerinden ayıran özellikler olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, t.y). Oxford İngilizce Sözlüğü'ne göre de çeşitlilik,

farklı olmanın niteliği, durumu ve uyumsuzluğunu ifade etmektedir (Oxford İngilizce Sözlüğü, t.y.). Genel olarak çeşitliliğin tanımı da insanların biyolojik, çevresel ve kültürel farklılıklarının bir karışımını temsil ederek, her bireyin ayrı bir varlık olarak tanımlanmasını sağlayan bir yapıdır (Hubbard, 2004: 28-29). Çeşitlilik; cinsiyet, etnik köken, sınıf, cinsel yönelim, engellilik ve yaş gibi birçok özellekle ifade edilen, farklı kökenlerden insanları bir araya getiren küresel bir gerçekliği temsil etmektedir. Bu durum, eğitimin demokratikleşmesi ve toplumsal hareketlerdeki dinamikler aracılığıyla toplum içindeki çeşitli gruplar için eşitliği ve insan haklarını teşvik etmektedir (Özbilgin, 2019: 26).

Çeşitlilikte, kültürel, sosyal ve kurumsal yapılar göz önünde bulundurulmakta, evrensel ve yerel eşitlik talepleri ile kurumların performans artırma çabaları ve insanlar arasındaki farklılıklar üzerine kurulu bir düzen ifade edilmektedir. Feminist ve kadın hareketleri, ırkçılık ve sömürgecilik karşıtı hareketler, LGBTİQ+ hareketleri ve engelli bireylerin eylemleri gibi eşitlik taleplerini dile getiren hareketler, çeşitliliğin evrensel bir değer olarak kabul edilmesine katkıda bulunurken, aynı zamanda evrensel çeşitlilik kategorilerinin oluşmasına da zemin hazırlamaktadır (Özbilgin ve Erbil, 2022: 2). Evrensel çeşitlilik kategorileri de cinsiyet, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet, etnik köken, ırk, yaş, din, sosyal sınıf, engellilik ve diğer farklılık boyutlarını içermekte (Ferdman ve Sagiv 2012: 325) ve bu doğrultuda evrensel yasal düzenlemeler hayata geçirilmektedir. Bu düzenlemeler, farklı bireylerin hak ve özgürlüklerini korumayı amaçlayarak toplumsal adaletin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Larkey'e göre (1996: 297) çeşitlilik, kültürel gruplar arasındaki davranışsal farklılıklar ve kimlik farklılıklarına yol açan benzersiz bakış açılarını ifade etmektedir. Kimlik ise bireyin ya da grubun kendini diğerleriyle ilişkilendirerek tanımlamasını ve bu şekilde diğerlerinin var

olduğu bir alanda konumlanmasını ifade etmektedir. Bu konumlandırma sürecinde bireyin kökeniyle birlikte özünü tanımlaması, bir kimlik iddiasında bulunması ve bunun sonucunda ben ve ben olmayan arasında bir ayrım kurması mümkündür. Bu süreçte dışarıda kalan her şey, öteki olarak algılanmaktadır (Bilgin, 2007: 32-165). Bu sebeple, çeşitlilik bireyin kendini tanımlaması, algılanması ve diğerleriyle etkileşimi üzerinde önemli bir rol oynayarak kimlik farklılıklarını ve boyutlarını ifade etmektedir (Morukian, 2022: 21).

İnsanlar birden fazla kimliğe sahip olsa da bazı kimlikler diğerlerine göre daha belirgin hale gelmekte, bu da sosyal sınıflandırmaların kaçınılmaz olacağını ve iç grup ile dış grup arasındaki ayrımın devamedeceğini göstermektedir. Dış grup üyeleri, daha güçlü olan iç grup tarafından öteki olarak sınıflandırılmaktadır. Özellikle organizasyonel yapılarda insanlar bu

sınıflandırmalar aracılığıyla diğerlerini stereotipleştirme eğiliminde olabilirken, iç grup üyelerinin performansı ile ilgili artan algılar kalıcı etkilere neden olabilmektedir (Schein ve Mueller, 1992: 440). Bu nedenle çeşitlilik, sosyal olarak inşa edilmiş bir konu olarak kabul edilmektedir. Ayrıca çeşitliliği yönetmek, farklı gruplar arasındaki iletişimi ve iş birliğini geliştirmek için kişilerarası ve kültürlerarası anlayışın kullanılmasını gerektirmektedir (Point ve Singh, 2003: 752). Çeşitlilik yönetimi de bu eksende bireylerin katılımını ve katkılarını en üst düzeye çıkarmayı, sosyal adaleti ve eşitliği artırmayı, daha büyük kurumsal başarı sağlamayı amaçlamaktadır. Haksız önyargıları ve ayrımcılığı azaltmayı veya ortadan kaldırmayı farklılıklardan yararlanmayı teşvik ederek, heterojen grup ve organizasyonlara anlayış ve kapsayıcılık fikri sunmaktadır (Fredman, 2011: 324-325). Bu bağlamda çeşitlilik, olumlu ayrımcılıkla ilişkilendirilen ve görünür farklılık özelliklerinin ötesinde geniş bir tanımlama ve katılımı temsil etmektedir (Kreitz, 2018: 101). Çeşitlilik, farklı çeşitlilik kategorilerini içeren bireylerin deneyimlerini dikkate alarak örgütlerdeki kişisel özelliklerin dağılımının sağlanmasını mümkün kılmaktadır (Jackson, Joshi ve Erhardt, 2003: 802). Çeşitlilik ve kapsayıcılık anlayışına temel oluşturan kavramlar ve yaklaşımlar bu anlayışın arka planını anlamlandırmak için önemlidir.

3. Çeşitlilik ve Kapsayıcılık Kavramına Temel Oluşturan Yaklaşım ve Kavramlar

Bireylerin sosyal kategorilere dair deneyimleri ve eylemleri üzerinde etkili olan psikososyal süreçler, çeşitlilik teorisinin yapılanmasını etkilemektedir. Stereotip/kalıp yargı, önyargı, bilinç dışı/örtük önyargı, ayrımcılık ve ötekileştirme gibi kavramlar, sosyal yapıyı etkileyen özelliklere sahiptir ve bu kavramlar çeşitlilik kavramıyla ilişkilidir

3.1. Stereotip / Kalıp Yargılar ve Önyargı

Stereotip, temellendirilmemiş inançları içeren ve bireysel farklılıkların göz ardı edildiği kalıp yargıları ifade etmektedir. Gerçekte var olup grup çeşitlilikleriyle ilişkilendirilen çeşitli kalıp yargılar, büyük ölçüde kalıcı kişisel niteliklere dayanan kalıp yargıların gerçeği yansıtmadığını göstermektedir (Bilgin, 2003: 367; Hilton ve Hippel, 1996: 240-241). Önyargı ise sosyal klişelerin işlevsel hale gelmesini ve grup üyelerinin olumsuz değerlendirilmesini, kişilerin farklı grup üyelerine yönelik önyargılarının genel değerlendirici biçimini yansıtmaktadır (Hilton ve Hippel, 1996: 256). Önyargılar genellikle ırkçılık, cinsiyetçilik, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı gibi olumsuz eylemlere, politikalara, söylemlere ve inançlara yol açabilmekteyken stereotipler ve önyargıların bireyin bilinçaltı süreçleriyle etkileşime geçmekte, toplumsal ve bireysel faaliyet alanlarını etkilemektedir. Bu durum, ticari

kuruluşlarda ve toplumsal yapıda önyargının mağduriyetlere yol açmasına ve ayrımcılığa maruz kalan bireylerin mücadelesine neden olmaktadır (Otaye- Edebe ve Akobo: 2022: 19). Stereotipler bireyleri belirli kategorilere yerleştirerek, farklılıklarını göz ardı etmeye ve genelleştirmeye yol açarken, önyargılar farklılıkları kabul etmeyi zorlaştırmakta ve ayrımcılığa neden olmaktadır. Bu kavramlar, genellikle çeşitliliği ve kapsayıcılığı engelleyen faktörler olarak görülmektedir.

3.2. Bilinç Dışı Önyargı

Bilinç dışı önyargı, farkında olunmayan ancak davranışları etkileyen inançlar ve ilkelerden kaynaklanan ayrımcı özelliklere sahip önyargılardır. Bu durumda, insanlar kendi grubundakilere olumlu, diğer gruptakilere ise olumsuz davranışlarda bulunabilirler (Greenwald ve Krieger, 2006: 951). Ayrıca belirli sosyal gruba yönelik, bireyin anlayışını, eylemini ve kararını habersizce etkileyen, bilinçsiz tutumların ve stereotiplerin gelişmesine yol açan bir yapıdan söz edilmektedir (Suveren, 2022: 415).

Bilinç dışı önyargı, *İkili Tutum Modeli* ve *Sosyal Kimlik Teorisi* ile sosyo-kültürel özelliklerle açıklanmaktadır. *İkili Tutum Modeli*, bilinçli ve bilinç dışı tutumların farklı zihinsel aşamalarda meydana geldiğini iddia etmektedir (Korkmaz, 2017: 113). Bilinç dışı önyargılar otomatik olarak etkinleştirilir ve açık hale gelmeleri yeterli kapasite ve motivasyona bağlıdır. Buna göre açık önyargı, bilinç dışı önyargıyı geçersiz kılabilirken, birey açık önyargı geliştirebilmektedir (Lee, Edwards ve Ferle, 2014: 484-485). *Sosyal Kimlik Teorisi*, kişilerin belirli bir grup üyeliğine dayalı kolektif kimlik deneyimlerini açıklamakta, insanların *biz ve*

onlar şeklinde kategorize edilmesine neden olmaktadır. Sonuç olarak, bireyin ait olduğu gruba ilişkin algıları, düşünceleri, duyguları ve davranışları, sosyal kimlik oluşumunu etkilemektedir. Bu durum, bireyin kendi kimliğiyle grup kimliği arasındaki etkileşimi ve ilişkiyi vurgulamaktadır (Hogg, Terry ve White, 1995: 259). Birey, olumlu sosyal kimliğini sürdürmek için genellikle kendi grubuna karşı olumlu önyargılar sergilerken, diğer gruplara karşı ayrımcılık yapabilir. Grup başarısızlığı durumunda ise iç veya dış faktörlere atıfta bulunarak olumsuzluklarla başa çıkmak için gruplar arasında karşılaştırma yapmaktadır (Ramasubramanian ve Murphy, 2014: 839). Bu nedenle bilinç dışı önyargı, çeşitli şekillerde ayrımcı davranışlara yol açarken, günlük hayatta bireylerin karar verme sürecini etkilemektedir (Brownstein, 2015: 766). Bilinç dışı önyargıyla mücadele, önyargının kökenini anlamak ve olumsuz tutumlara karşı çıkarak bireylerin güvenini kazanmaya yönelik çabalarla sağlanmaktadır. Bu süreçte, çeşitlilik ve kapsayıcılık odaklı çalışmaların egemen olduğu

toplumsal bir yapı oluşturulmalıdır (Suveren, 2022: 417). Bilinç dışı önyargı, genellikle kişinin bilinçli olarak kabul etmediği ayrımcı düşünceleri içerdiğinden çeşitlilik ve kapsayıcılık çabalarını engellemektedir. Birey, bu önyargı türü nedeniyle farklı kimliklere sahip insanları yanlış algılamakta ya da ayrımcılık yapabilmektedir.

3.3. Ayrımcılık ve Ötekileştirme

Ayrımcılık, belirli bir grup veya grup üyesine karşı önyargılardan beslenen ve olumsuz tutumları ve davranışları geliştiren bir süreci ifade etmektedir. Bu süreçte, sadece olumsuz tutum ve davranışlar değil, hoşgörüsüzlük, dışlama, kaçınma, nefret gibi tutumlar da görülmektedir. Önyargılardan kaynaklanan olumsuz tutumlarla gerçekleşen ayrımcı davranışlar bireylere yöneltilse de ayrımcılığa maruz kalan kişiler genellikle kişisel niteliklerinden ziyade mensubu oldukları grup nitelikleriyle hedef alınmaktadır (Göregenli, 2012: 21).

Ayrımcılık genellikle, doğrudan ayrımcılık, dolaylı ayrımcılık, taciz ve makul düzenleme yükümlülüğünü yerine getirmeme olarak dört türde incelenmektedir. Doğrudan ayrımcılık, bireyin belirli özellikleri nedeniyle diğer kişilerden farklı ve olumsuz şekilde muamele görmesini ifade etmektedir. Dolaylı ayrımcılıkta söylem veya eylemlerin dolaylı yollarla ilerleyip ima yoluyla gerçekleştirildiğini göstermektedir. Ayrıca belirli bir grup üyesinin sürekli olarak ayrımcılığa maruz kalması ve bu durumun norm haline gelmesi de sistematik ayrımcılığı yaratmaktadır. Taciz ise kişinin kişisel ve fiziksel özellikleri sebebiyle onur kırıcı

davranışlara maruz kalmasına yol açmaktadır. Son olarak makul düzenleme yükümlülüğünü yerine getirmeme, belirli bir düzenleme sonucunda ortaya çıkan dezavantajlı durumu engellemeye yönelik önlemlerin alınmamasını ifade etmekte ve pozitif ayrımcılıktan farklı bir türü vurgulamaktadır (Gül, 2012: 124-125; Çelenk, 2010: 221; Erikli, 2020: 44-45; Ersöz, 2020: 159). Ayrıca farklı ayrımcılık türlerini içeren çoklu ayrımcılık da engelli bireylerden yerli halk topluluklarına, dini azınlıklardan LGBTİQ topluluk üyelerine kadar farklı grupların dışlanma, ötekileştirme deneyimlerinin karmaşık etkileşimlerle şekillendiğini ifade etmektedir (Sheppard, 2011).

Ayrımcılık yaklaşımını takip eden ötekileştirme ise ayrımcılık yaklaşımıyla ilişkilendirilerek, bireyin öz değer ve önyargı kavramlarına dayalı olarak açıklanmaktadır. Birey, iç grubunu ötekilere üstün tutarak, kendini iyi hissetmeye ve öz değer kazanmaya çalışırken, iç gruba olumlu önyargılar geliştirip dış gruba karşı olumsuz önyargılar oluşturup ayrımcı davranışlara yatkın hale gelebilmektedir (Paker, 2012: 47-48). Ötekileştirme kavramının temelini oluşturan

ben ve onlar söylemi, benin perspektifine bağlı olarak diğerlerinin benzer yapıda olduğu şeklinde nitelendirilmesini ifade etmektedir. Bu durumda, ötekiler dış grup olarak değerlendirilir ve tüm grup üyeleri toplu özellikler doğrultusunda nitelendirilir (Özalp, 2014: 230). Ötekileştirme, bireylerde bulunan farklı özelliklere olumsuz anlamlar yükleyerek, günlük hayatta bu farklılıkların tehdit unsuru olarak algılanmasına neden olan bir süreçtir (Özensel, 2020: 370). Buna göre ayrımcılık ve ötekileştirme, belirli bir grup veya bireyi dışlamayı, aşağılamayı veya dezavantajlı hale getirme eylemidir. Çeşitlilik ve kapsayıcılık ise farklı kültürlerden gelen ve farklı kişilik özelliklerine sahip bireylerin bir araya gelerek birlikte faaliyet yürütebilmesine olanak tanıyan bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bu yaklaşım, insanların eşitlik, saygı ve anlayış içinde bir arada yaşamasını teşvik ederek, toplumsal uyumu ve adaleti desteklemektedir.

4. Çeşitlilik ve Kapsayıcılığa Temel Oluşturan Süreçler

Çeşitlilik ve kapsayıcılık yaklaşımına temel oluşturan kavramlara çiklandıktan sonra değişen dünyada insanın dinamik yapısını şekillendiren belirli siyasi ve coğrafi faktörlerin incelenmesigerekmektedir. Bu bağlamda, sosyal yapısalcılığa karşı özcülük, evrenselcilik karşısında kültürel görecelik, çeşitlilikte post-modern ve post-kolonyal anlayışın önemi vurgulanmaktadır.

4.1. Sosyal Yapısalcılık Karşıtı Özcülük

Sosyal yapısalcılık yaklaşımı, sosyal yapının nesnelere doğasından bağımsız olduğunu ve doğa yasalarına göre oluşmadığını, sosyal yapının da sadece bireylerin eylemleriyle şekillenmekte ve oluşmakta olduğunu ifade etmektedir (Berger ve Luckmann, 2008: 52). Bu yaklaşım, gerçek olarak kabul edilen şeylerin insan etkileşimi sonucunda ortaya çıktığını savunmaktadır. Çeşitlilik bağlamında incelendiğinde ise sosyal etkileşim alanlarının ırk-etnik köken, sınıf, cinsel yönelim, cinsiyet, toplumsal cinsiyet gibi kategorilere bağlı olarak şekillendiği ve topluluk içinde bulunan bireylerin, bu kategorileri sosyal etkileşim yoluyla öğrendiği vurgulanmaktadır. Sosyal kurumlarla da bu kategoriler anlamlandırılarak inşa edilmektedir (Otake-Ebede ve Akobo, 2022: 17). Topluluklar ve toplum hem nesnel gerçekliği hem de öznel gerçekliği içeren eylemler aracılığıyla inşa edilmekte, toplumun yarattığı bir olgu ve insan da sosyal bir ürün olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda, kimliğin sadece bireysel iradeyle oluşturulduğu iddiası, kimliğin doğal olarak belirlendiği vurgusuyla eleştirilmektedir (Berger ve Luckmann, 2008 92; Calhoun, 2014: 139). Eleştirilerin odağında sosyal yapısalcılığa karşı özcülük kavramı bulunmaktadır.

Özcülük, insan doğasının değişmeyeceği düşüncesine insanın sahip olduğu tüm özelliklerin vurgulandığı, mutlak ve yüce özelliklerin insan doğasına atfedildiği, insan davranışlarının doğa olduğunu, otomatik öğrenme sürecinin var olduğunu ve değişmeyecek özelliklere sahip olduğunu öne sürmektedir (Yeşilçayır, 2020: 45; Kyriakidou, 2015: 5). Bu yaklaşım, mevcut bir grubun durumunu veya belirli bir türe özgü özelliklere sahip bireylerin, kimlik ve niteliklerini neden-sonuç ilişkisine bağlı olarak belirleyen metafiziksel bir doğa düzenini benimsemektedir (Cevizci, 2014: 340).

Özcülük ve sosyal yapısalcılık kavramları, basit bir karşıtlık değil, aynı zamanda kimlik konusuna odaklanarak ele alınmaktadır. Bu aşamada sosyal yapısalcılığın özcülük fikrine entegre edilmesi ve kimlik yapılarının sorgulanması gerekmektedir. Kimlik, teorik ve pratik gelişmelerin sağlanması gerekliliğini vurgulayarak, özcülük temelli yaklaşımların ötesine geçmeyi gerektirmektedir. Kimlik politikaları da farklı kimlikleri kabul edenlerin evreni olarak değil, her bireyin içinde yaşadığı mücadeleler olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle, kimlik politikaları sadece ideolojik ve kültürel değişimler etrafında değil, toplumsal yapı ve entegrasyonun dönüştürülmesine bağlı olarak şekillendirilmelidir (Calhoun, 2014: 150-151). Bu bağlamda, özcülüğün genellikle tekil, sabit ve homojen kimlikleri öne çıkardığı,

sosyal yapısalcılığın ise kimliklerin çeşitliliğini ve değişkenliğini dikkate aldığı görülmektedir. Kimlik politikası da bu iki yaklaşım arasındaki dengeyi sağlamaya çalışmalıdır. Çeşitlilik ve kapsayıcılığı ön planda tutarak, farklı kimliklerin ve deneyimlerin tanınmasını ve değer verilmesini hedeflemelidir. Dolayısıyla, kimlik politikaları, özcü ve sosyal yapısalcı görüşler arasında bir denge kurarak, toplumsal çeşitliliği ve kapsayıcılığı desteklemekle yükümlüdür.

4.2. Evrenselciğe Karşı Kültürel Görecelik

Evrenselcilik, tüm insanların eşit ve benzer tür üyeler olduğunu ifade eden (Özer, 2012), insan haklarından kaynaklanan ortak menfaat ve değerlerin korunmasını savunan bir kavramdır. Evrenselcilik, bütün insanların onayını temel alarak ahlaki ve toplumsal alanda genel geçerlilik ve doğruluk ölçütü olarak ilerlemeyi hedeflemekte ve bu süreç, evrensel kabul görmeyi amaçlamaktadır (Özlem, 2002: 55). Bu amaç doğrultusunda şekillenen evrenselci düşünce, toplumların genel benzerliklerine odaklanarak kültürel farklılıkların zayıflatılması gerektiğini ve özgünlüğü dışlayarak hareket edilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Ayrıca bu düşünce, bireylerin ve toplumların yaşam boyu edindikleri kültürel farklılıkları ve bu farklılıkların neden-sonuç ilişkisini kabul etmemekte, kültürel çeşitlilikler aracılığıyla da

insan doğasının anlamlandırılmasını reddetmektedir (Nar, 2019: 77).Ancak post-modern fikrin gelişmesiyle, aklın merkezi konumu ve evrenselcilik düşüncesi, tektipleştirici, kutuplaştırıcı, baskıcı ve ötekileştirici bir model olarak eleştirilmektedir (Özaydın, 2011: 75).Eleştiriler ekseninde evrenselcilik yaklaşımına karşı kültürel görecelik kavramı literatürde yerini almaktadır. Kavram, kültürü toplumsal yapıların temel varsayımlarına, inanç sistemlerine, dillerine, davranışlarına ve diğer unsurlara bağlı olarak inşa edilen maddi ve manevi değerlerin bütününe içeren bir düzen olarak tanımlamaktadır (Özbilgin ve Erbil, 2022: 8). Bu perspektif, her kültürün kendine özgü ahlaki kodları ve standartları olduğunu varsayarak, tüm kültürlerle hoşgörülle yaklaşılması gerektiğini vurgulamakta ve evrensel standartları kabul etmemektedir(Pekel, 2019: 116).

Kültürel görecelik yaklaşımı, belirli kültürel inancı, değeri ve uygulama alanını o kültürün bakış açısıyla değerlendirmektedir. Ayrıca, kültürel norm ve değerlerinözgün sosyal bağlamlar içinde oluşturulması gerektiği, mutlak iyi ve kötü ahlak normlarının ise mevcut olmadığı, doğru veya yanlışın belirlenmesi içinse toplumsal bir kararın varlığı söz konusudur(Nickerson, 2022). Kültürel görecelik, tanımlayıcı ve kuralcı görecelik olmak üzere

iki farklı türü içermektedir. Tanımlayıcı görecelik, ahlaki inançlar, değerler ve uygulamaların zaman ve mekâna göre farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. Kuralcı görecelik ise normatif çeşitliliği ve hoşgörüyü kabul etmektedir (Nickel, 1987: 71-74). Bu bağlamda, bireyin hoşgörüyü ve saygıya erişimiyle bireylere saygı duymanın temeli, kimlik yapılarını şekillendiren kültürel saygı oluşumlarından geçmektedir. Kültürel görecelik, adalet ilkesinin doğasını temel olarak incelerken, değerlerin ve fikirlerin tarihsel koşullara bağlı değiştiğini vurgulamaktadır (Otake-Ebede ve Akobo, 2022: 17). Farklı kültürel değerleri ve bakış açılarını önemseyerek tek bir evrensel standart veya ahlaki değer yerine herkesin deneyimlerini ve bakış açılarını kapsayıcı bir şekilde değerlendirmeyi destekleyen kültürel görecelik, çeşitliliği zenginlik olarak görmekte, farklılıkları kabul ederek toplumsal ve kültürel kapsayıcılığı teşvik etmektedir. Çeşitlilik ve kapsayıcılık bağlamında önemli bir rol oynayarak her bireyin kendine özgü deneyimlerini ve bakış açılarını değerli kıлып daha kapsayıcı bir toplumun oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

3.3. Çeşitlilik Dahilinde Post-Modern ve Post-Kolonyal Anlayışın Yeri

Modernizm, pozitivist akılcı eğilimlerin etkisiyle algılanan evrensel mutlak doğrular ve akılcı toplumsal yapı planlamasıyla ilişkilendirilirken, post-modernizmbuyarıya karşı çıkararak kültürel söylemlerin yeniden tanımlanması ve çeşitliliğin özgürleştirici gücünü

vurgulamaktadır. Bu değişimde, pragmatizmin yapı sökülmesi ve karmaşık nedensellik teorilerinin yerini, belirsizliği vurgulayan yeni gelişmeler almaktadır. Bu durum, evrensel iddiaların ve mutlak doğruların reddedilmesine yol açmaktadır (Harvey, 1997: 21). Post-modernizm, evrensel iddiaları ve bütünleyici bir dünya görüşünü reddedip evrenselcilik karşıtı bir tutum benimsemekte, tikel ve göreceli olanı savunmakta ve Avrupa merkezci evrenselcilik yerine farklılık ve çeşitlilik teorilerini ön plana çıkarmaktadır (Malik, 1997: 112-113). Ayrıca post-modern anlayıştaki modernizm eleştirisi, post-kolonyal çalışmalarda da işlenmekte, modernizmikolonyalizm perspektifine dahil ederek uluslararası konuları, ulusal kimlikleri, maduniyeti, ulus ötesi ilişkileri, sömürgecilik ve ulusal güç dengesinin değişimini, cinsiyetçi söylemleri ve küreselleşmeyi incelemekte, modernizm fikrine, sömürgeciliğin etkilerine odaklanarak modernizmin tarihsel ve çağdaş yönlerini değerlendirmektedir (Shome ve Hegde, 2002: 258).

Sömürgeleştirilen ülkelerin bağımsızlığını kazandıktan sonra modern çağda kültürel, ırksal ve insan kimliklerinin nasıl tanımlandığına odaklanan post-kolonyalizm, bireylerin dış güçler

tarafından dayatılan uygulamalara zorla uyum sağlama durumunda ortaya çıkabilecek sonuçları sorgulamaktadır (Şafak, 2014: 359). Bu aşamada, bireysel kimlik özgünlüğü korunmaya çalışılırken, evrenselcilikten farklı olarak özcülük benimsemekte ve bireylerin kimlik özellikleri, ayrımcılık ve ötekileştirme açısından değerlendirilmemektedir. Ayrıca, ekonomik-siyasal düzenlemelerde bu anlayışın etkili olmasını sağlamaktadır. Çeşitlilik ve kapsayıcılık politikaları da her bireyin kendine özgü niteliklerinin değerli olduğunu vurgularken, ırk, cinsel yönelim, din, dil, yaş, kültürel yapı gibi özelliklere önem vermekte ve bireyleri eşsiz kılan özelliklerin korunması gerektiğine inanmaktadır. Tüm ayrımcılıkların ortadan kaldırılması için kolektif bilinçle hareket edilmesini ve farklılıklar arasında birleşimler oluşturulmasını önermektedir (Kaşıkırık ve Taranç, 2020: 14). Açıklamalar dahilinde post-modernizm ve post-kolonyalizm, çeşitlilik ve kapsayıcılık bağlamında, farklı kimliklerin ve bakış açılarının önemini vurgulayarak, toplumsal ve kültürel çeşitliliği desteklemekte ve hegemonik yapılarla mücadeleyi teşvik etmektedir. Bu akımlar, bireylerin özgün kimliklerini korumalarını, farklılıkların kabul edilmesini ve toplumsal adaletin sağlanmasını önemsemektedir.

Sonuç

Bu çalışmada çeşitlilik ve kapsayıcılık kavramlarına temel oluşturan kavramlar açıklanmakta, modernizm ve post-modernizm arasındaki temel farklarla birlikte post-

modernizmin kültürel çeşitlilik, farklılıklar ve kimlikler konusundaki vurguları üzerinde durulmaktadır. Post-modernizmin, çeşitliliği ve farklılıkları ön plana çıkararak, egemen güce karşı çıkıp çoğulculuğu ve çok kültürlülüğü desteklediği ve modern düzenin temel değerlerini değiştirmeye çalışan bir yapıyı ifade ettiği vurgulanmaktadır.

Post-modernizm, modernizmin evrenselcilik ve ilerlemeci anlayışına karşı çıkararak kültürel çeşitliliği, farklılıkları, yerellikleri ve kimlikleri ön plana çıkarıp kimlik kavramını sorgulayarak çeşitli kimliklerin karmaşık ve çok yönlü bir şekilde oluşumunu incelemektedir. Çalışmada yer alan bir diğer önemli kavram post-kolonyalizm de kültürel çeşitlilik ve bireysel deneyimlere odaklanırken, ötekileştirilen özneyi incelemektedir. Bu teoriler, sömürgeci, milliyetçi ve Marksist tarihsel incelemelerde elit halka vurgu yapılmasına bir tepki olarak ortaya çıkmış, sömürge toplumunda ihmal edilen alt sınıflar üzerinden yeni bir tarihsel yazın oluşturmayı amaçlamaktadır. Post-kolonyal düşünce, kültürel sınırların önemsizleştiği, çeşitliliğe dayalı yeni bir melez kültürün ortaya çıktığı bir ortamı incelemekte ve kimliklerin

Şekillendiği bir platform oluşturmaktadır. Son olarak, post-kolonyalizmin, insan egemenliğini ve uestunlueğunu sorgulayarak daha kapsayıcı, çeşitli ve adaletli bir dnya vizyonu oluşturmaya alıŐtıĐı ve post-hümanizm yaklaŐımıile de bağlantılı bir Şekilde ilerlemeyi yeğlediği vurgulanmaktadır. Bu yaklaşım, modernitenin beden ve doğayı toplumsal, kültürel ve politik nesnelere olarak görmesine karşı ıkarak her bir bedenin kendine özgü niteliklerinin tanınması gerektiğini vurgulamaktadır. Post-hümanizm insan merkezli varsayımlara dayalı insan kavramını aşarak, varoluşun uzlaştırıldığı bir aracılık felsefesi olarak değerlendirilmekte ve farklı yaşam formlarının insan merkezli temsillerini inceleyerek kapsayıcı bir tanım benimsemektedir. Ayrıca çeşitlilik teorisinin yapılanmasını etkileyen psikososyal süreçlerin incelendiği ve özellikle stereotip/kalıp yargı, önyargı, bilinç dışı/örtük önyargı, ayrımcılık ve ötekileştirme gibi kavramların çeşitlilik kavramıyla ilişkilendirilmesinin önemli olduğu da iddia edilmektedir. Bu süreçlerin çeşitlilik ve kapsayıcılığı engelleyen faktörler olarak görüldüğü ve çeşitlilik ve kapsayıcılık odaklı alıŐmaların egemen olduğu toplumsal bir yapı oluşturulması gerektiği vurgulanmaktadır. Sonuç olarak, çeşitlilik ve kapsayıcılık bağlamında, farklı kimliklerin ve bakış açılarının önemi vurgulanarak, toplumsal ve kültürel çeşitliliği desteklemekte ve hegemonik yapılarla mücadeleyi teşvik etmektedir. Bu yaklaşımlar, bireylerin özgün kimliklerini korumalarını, farklılıkların kabul edilmesini ve toplumsal adaletin sağlanmasını önemsemektedir.

Kaynakça

- Atiker, E. (1998). *Modernizm ve Kitle Toplumu*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Bağır, İ.T. (2014). *Ben'liğin Manifestosu: MaxStirner'de İnsan ve 'Biricik'*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset Bilimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Balcı, A. (2019). *Ortadoğu ve Postkolonyalizm*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Barthes, R. (2007). *Yazarın Ölümü*. E. Rızvanoğlu (Çev.). *Heves Şiir Eleştiri Dergisi*. 14, 55-60.
- Bauman, Z. (2001). *Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlâk Denemeleri*. İ. Türkmen (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2002). *Societyunder Siege*. Cambridge: Polity.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik*. İ. Türkmen (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baykara, T. ve Kaçmaz, E. (2021). *InorBetweentheCultures: Hybridity in AmericanDervish*. *Söylem Filoloji Dergisi*. 6(1). 139-148.
- Berger, P. ve Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*, V.S. Öğütle (Çev). Ankara: Atıf Yayınları.
- Berman, M. (1988). *Solid MeltsIntoAir: TheExperience of Modernity*. ABD: PenguinBooks.
- Bhabha, H. K. (1994). *TheLocation Of Culture*. Londonand New York: Routledge.
- Bhambra, G. K. (2007). *RethinkingModernity: PostcolonialismandtheSociologicalImagination*. New York: PalgraveMacmillan.
- Bilgin, N. (2003). *Sosyal Psikoloji Sözlüğü*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. Aşına Kitaplar: Ankara.
- Bolat, N. (2019). *Modernizmin Yeni Yol Haritası: Post-Modernizm*. N. Kocabay Şener, M. N. Erdem (Ed.). *Postlar Çağında İletişim*, içinde 33-59. Konya: LiteratürkAcademia.
- Braidotti, R. (2018). *İnsan Sonrası*. Ö. Karakaş (Çev.). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Brownstein, M. (2015). *AttributionismAnd Moral ResponsibilityForImplicitBias*, *Review Of PhilosophyAndPsychology*. 7(4). 765–786.
- Calhoun, C. (2014). *Kimlik ve Tanınma Politikası*. F.B Helvacıoğlu ve Ö. İlyas (Çev.). F. Mollaer (Ed). *Kimlik Politikaları*, içinde 133- 179. Ankara: Doğu- Batı Yayınları.
- Castells M. (2006). *Kimliğin Gücü/ Enformasyon Çağı, Ekonomi Toplum ve Kültür*. Cilt 2. E. Kılıç (Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cevizci, A. (2014). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.

- Chernilo, D. (2022). Humanism, Anti-Humanism and Posthumanism, G. Delanty ve S. P. Turner (Ed.). Routledge *International Handbook of Contemporary Social and Political Theory*. içinde 382-392. ABD: Routledge.
- Cho, S. Crenshaw, K. W. ve McCall, L. (2013). Toward a Field of Intersectionality Studies: Theory, Applications, and Praxis, *Intersectionality: Theorizing Power, Empowering Theory*. 38 (4). 785-810.
- Coaston, J. (2019). "The Intersectionality Wars" <https://www.vox.com/the-highlight/2019/5/20/18542843/intersectionality-conservatism-law-race-gender-discrimination>. Erişim Tarihi: 26.09.2022.
- Coles, R. (1970). *The Growth Of His Work (The Da Capo Series in Science)*. Boston: Brown and Company aktaran Gleason, P. (2014). Kimliği Tanımlamak: Semantik Bir Tarih. F. Mollaer (Ed.). *Kimlik Politikaları* içinde 21- 52. Ankara: Doğu- Young Yayınları.
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color, *Stanford Law Review*. 43 (6) 1241-1299.
- Çelenk, S. (2010). Ayrımcılık ve Medya. B. Çaplı, H. Tuncel (Ed.). *Televizyon Haberciliğinde Etik*, içinde 211- 228. Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi.
- Çoruk, A. Ş. (2007). Oryantalizm Üzerine Notlar. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 193-204.
- Dastarlı, E. (2020). Kimlik, Madun, Öteki Postkolonyal Teoriler Bağlamında Çağdaş Sanatı Tartışmak. *Tykhe Sanat ve Tasarım Dergisi*, 5(8), 85-104.
- Dirlik, A. (2010). Postkolonyal Aura: Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi. G. Doğduaslan (Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Dolezal, L. (2017). Representing Posthuman Embodiment: Considering Disability and the Case of Aimee Mullins, *Women's Studies*. 46 (1), 60–75.
- Erdoğan, İ. (2000). Kapitalizm, Kalkınma, Postmodernizm ve İletişim. Ankara: Erk Yayınları.
- Erikli, S. (2020). Çalışma Yaşamında Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığının Görünümü, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(1). 39-60.
- Ersöz, E. (2020). Engellilere Yönelik Ayrımcılık ve Makul Uyumlaştırma Kavramı, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(2), 149-163.
- Esin, E. (1964). Yeni Bir Hümanizm Görüşü, *Türk Yurdu Dergisi*. 8(9), 10.
- Fanon, F. (2007). *Yeryüzünün Lanetlileri*. Ş. Sürer (Çev.). İstanbul: Versus Kitap.
- Ferdman, B. M., ve Sagiv, L. (2012). Diversity in Organizations And Cross-Cultural Work Psychology: What If They Were More Connected?. *Industrial and Organizational Psychology*. 5(3), 323-345.

- Ferrando, F. (2013). Posthumanism, Transhumanism, Antihumanism, Metahumanism, and New Materialisms Differences and Relations, *Existenz*, 8 (2) 26-32.
- Foucault, M. (1986) What is Enlightenment? P. Rabinow (Ed.). The Foucault Reader içinde 32-50. Harmondsworth: Penguin.
- Fredman, S. (2011). Discrimination Law. Oxford: Oxford University Press.
- Gandhi, L. (1998). The Postcolonial Theory: A Critical Introduction. New York: Allen ve Unwin Press.
- Gilroy, P. (1993). The Back Atlantic: Modernity and Double Consciousness. London: Verso.
- Gleason, P. (2014). Kimliği Tanımlamak: Semantik Bir Tarih. F. Mollaer (Çev.). F. Mollaer (Ed.). *Kimlik Politikaları* içinde 21- 52. Ankara: Doğu- Batı Yayınları.
- Gökberk, M. (2010). Felsefe Tarihi. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Göregenli, M. (2012). Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık. K. Çayır, M. Ayan Ceyhan (Der.). *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* içinde 17-28. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Grabham, E., Herman, D., Cooper, D. ve Krishnadas, J. (2009) 'Introduction', E. Grabham, D. Herman, D. Cooper ve J. Krishnadas (Ed.). *Intersectionality and Beyond: Law, Power, and the Politics of Location*. içinde 1-17. Oxon: Routledge-Cavendish.
- Greenwald, A. G., ve Krieger, L. H. (2006). Implicit Bias: Scientific Foundations, *California Law Review*, 94 (4). 945- 967.
- Grosz, E. (2020). Uçucu Bedenler: Bedensel Bir Feminizme Doğru. K. Güler (Çev.). İstanbul: Nota Bene Yayınları.
- Gül, İ. I. (2012). Hukukta Ayrımcılık Yasağı. N. Çayır ve M. A. Ceyhan (Der.). *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* içinde 117- 134. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Güven, S. (2015). Postmodern Kimliklerin Kurulumu. *Selçuk İletişim Dergisi*, 9 (1), 266-286.
- Harvey, D. (1997). Postmodernliğin Durumu. S. Savran (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Hilton, J.L. ve Hippel, W.V. (1996). Stereotypes, *Annual Reviews Inc.* 47. 237-271.
- Hogg, M. A., Terry, D. J., & White, K. M. (1995). A Tale Of Two Theories: A Critical Comparison Of Identity Theory With Social Identity Theory. *Social Psychology Quarterly*, 58(4), 255–269.
- Holbrook, V. R. (2000). Edward Said: Şarkiyatçılık. *Virgül Dergisi*, 28. 6-10.
- Horkheimer, M. (1986). Akıl Tutulması. O. Koçak (Çev.). I. Basım. İstanbul: Metis Yayınları.

- Horkheimer, M. (1998). Akıl Tutulması. M. G. Sökmen (Haz.). VI. Basım İstanbul: Metis Yayınları.
- Horkheimer, M. ve Adorno, T. W. (2014). Aydınlanmanın Diyalektiği. N. Ülner, E. Öztarhan Karadoğan (Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Hubbard, E. E. (2004). The Manager's Pocket Guide To Diversity Management. ABD: HrdPress.
- Huysens, A. (1984). Mapping The Post-Modern, *New Gennan Critique*, 33, 5-52.
- İpek, V. ve Oyman, Ç. (2021). Postkolonyal Teori ve Uluslararası İlişkiler. Ramazan Gözen (Der.). *Uluslararası İlişkiler Teorileri* içinde 405-441. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jackson, S. E., Joshi, A., ve Erhardt, N. L. (2003). Recent Research On Team And Organizational Diversity: SWOT Analysis And Implications. *Journal of Management*, 29(6), 801-830.
- Jameson, F. (2011). Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı. N. Plümer, A. Gölcü (Çev.). Ankara: Nirengi Kitap.
- Jameson, F. (2011). Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı. N. Plümer, A. Gölcü (Çev.). Ankara: Nirengi Kitap.
- Kaşıkırık, A. ve Taranç, G. (2022). Sinemada “Çeşitlilik, Kapsayıcılık ve Çok Kültürlülük” Rehberi Kitabı, İstanbul: Kadın Yönetmenler Derneği ve Küresel Eşitlik ve Kapsayıcılık Ağı Derneği.
- Kılıç, L. K., ve Bayram, B. (2014). Postmodernizm ve Eğitim. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(1), 368-376.
- Kılıç, S. (2015). Lyotard: Fark ve Çokluğun Anlatısı Postmodernite. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (3), 106-137.
- Korkmaz, L. (2017). Tutumlarımızın Ne Kadar Farkındayız? Örtük Tutumlar ve Örtük Ölçüm Yöntemleri, *Türk Psikoloji Yazıları*. 20 (40). 109-127.
- Kreitz, P. A. (2008). Best Practices For Managing Organizational Diversity. *The Journal Of Academic Librarianship*. 34(2), 101-120.
- Kyriakidou, O. (2015). Sociological And Psychological Perspective On Diversity, J. Syed ve M. Özbilgin (Ed.). *Managing Diversity And Inclusion: An International Perspective* içinde (11-13). London: Sage.
- Larkey, L. K. (1996). The Development And Validation Of The Workforce Diversity Questionnaire. *Management Communication Quarterly*, 9, 296-337.

- Lee, E., Edwards, S. M. ve Ferle, C. L. (2014). Dual Attitudes Toward The Model's Race in Advertising. *Journal Of Black Studies*. 45(6). 479-506.
- Lykke, N. (2010). *Feminist Studies A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing*. New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Liotard, J.F. Habermas, J. ve Jameson, F. (1994). *Postmodernizm*, N. Zeka (Der). İstanbul: Kıyı Yayınları.
- Mahalingam, R. (2017). *Essentialism and Cultural Narratives: A Social-Marginality Perspective*. A.J. Fuligni, (Ed.). *Contesting Stereotypes And Creating Identities: Social Categories, Social Identities, And Educational Participation* içinde 42-65. New York: Russell Sage Foundation.
- Malik, K. (1997), *The Mirror Of Race: Postmodernizm And The Celebration Of Difference*. E. M. Wood – J. B. Foster (Der.). *In Defense Of History: Marxism And The Postmodern Agenda*. içinde 112-133. NYC: Monthly Review Press.
- Moggach, D. ve De Ridder, W. (2013) *Restorasyon Prusyası'nda Hegelcilik, 1841-1848: Genç Hegelci Düşüncede Özgürlük, Hümanizm ve "Anti-Hümanizm*, U. Sevdı (Çev.). *Hegel's Thought in Europe* içinde, L. Herzog, (Ed.). içinde 66-90. UK: Palgrave Macmillan. *Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar* 15(2).
- Morukian, M. (2022). *Diversity, Equity, and Inclusion for Trainers: Fostering DEI in the Workplace*. ABD: American Society for Training and Development.
- Nar, M. Ş. (2019). *Kültürel Kimlik Sorunsalı: Görecelik Mi Evrenselcilik Mi? Yoksa Uzlaşma mı? Antropoloji Dergisi*, 37, 72-80.
- Nayar, P. K. (2014). *Posthumanism Polity*. Bridge Street: Polity Press.
- Nelson, C., ve Grossberg, L. *Introduction: The Territory of Marxism*. Nelson, C., ve Grossberg, L. (Eds.). (1988). *Marxism and the Interpretation of Culture*. içinde 1-16. Urbana-Chicago: University of Illinois Press.
- Nickel, J. W. (1987). *Making Sense Of Human Rights: Philosophical Reflections On The Universal Declaration Of Human Rights*. California: Univ Of California Press.
- Nickerson, C. (2022). "Cultural Relativism". <https://www.simplypsychology.org/cultural-relativism.html> Erişim Tarihi: 20.01.2023.
- Otaye- Ebede, L. ve Akobo, L. (2022). *Sosyolojik ve Psikolojik Bakış Açısıyla Farklılıklar. Farklılıkların Yönetimi ve Kapsayıcılık: Uluslararası Yaklaşım* İçinde 15-41. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Oxford English Dictionary (t.y.) Diversity. İçinde Oxford English Dictionary. <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=diversity> Erişim Tarihi: 16.10.2023.

Özalp, A. (2014) Ötekileştirme: Sembolik Etkileşimci Bir Bakış. *Toplum Bilim Dergisi*, 8 (16), 227-235.

Özaydın, Ö. (2011). Modernliğin Akılcılık ve Evrenselcilik İddialarının Felsefi Kökeni. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12(1), 74- 83.

Özbilgin, M. F. (2019). Global Diversity Management. M. F. Özbilgin, F. Bartels-Ellis ve P.Gibbs (Ed.). *Global Diversity Management A Fusion of Ideas, StoriesandPractice* içinde 21-40. Switzerland: Springer.

Özbilgin, M. ve Erbil, C. (2022). Çeşitlilik: Disiplinlerarası Bir Bakış, V. Tanrıverdi ve S. Ercan (Ed.). *Sosyal Psikolojide Çeşitlilik*, içinde 1-24. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Özensel, E. (2020). Farklılıkların Birarada Yaşamasında Bir Sorun Alanı Olarak Ötekinin Ötekileştirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (43), 369-378.

Özer, M. H. (2012). “Antropolojinin Dört Temel Teması: Evrenselcilik, Bütüncülük, Bütünleşme, Kültürel Görecelik”. [Http://Www.İnsanbilimi.Com/2012/03/Antropolojinin-Dort-Temel-Temas.Html](http://www.İnsanbilimi.Com/2012/03/Antropolojinin-Dort-Temel-Temas.Html) Erişim Tarihi: 20.01.2023.

Özkazanç, A. (2020). Bir Musibet: Yeni Türkiye’de Erillik, Şiddet ve Feminist Siyaset. Ankara: Dipnot Yayınları.

Özlem, D. (2002). Evrenselcilik, İnsan Hakları ve Liberalizm Üstüne. *Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar Sempozyumu*, 6-7 Eylül 2012, İstanbul, Türkiye, Bildiriler içinde 54-61 İstanbul: İstanbul Barosu.

Paker, M. (2012). Psikolojik Açıdan Önyargı ve Ayrımcılık, K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Der.). *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, içinde 41-52. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Pekel, A. (2019). İnsan Haklarının Evrenselliği ve Kültürel Görecelik. *Liberal Düşünce Dergisi*, 24 (96), 111-118.

Phoenix, A. A. (2006). InterrogatingIntersectionality: ProductiveWays Of TheorisingMultiplePositioning, *KvinderKønForskning*. 2 (3). 21-30.

Point, S., ve Singh, V. (2003). DefiningAndDimensionalisingDiversity: EvidenceFromCorporateWebsitesAcross Europe, *European Management Journal*. 21(6), 750-761.

Praxis, 27 (4). 669-688.

- Přibáň, J. (2016). Introduction: Theorizing Liquid Modernity and Its Legal. J. Přibáň (Ed.). *Liquid Society and Its Law*, içinde 1- 16. ABD: ContextRoutledge.
- Ramasubramanian, S., ve Murphy, C. J. (2014). Experimental Studies Of Media Stereotyping Effects. M. Webster ve J. Sell (Ed.). *In Laboratory Experiments in The Social Sciences* içinde 385-402. ABD: Academic Press.
- Rummens, J. (1993). Personal Identity and Social Structure in SintMaarten/Saint Martin: A Plural Identities Approach. Toronto: York University.
- Said, E. W. (2003). Orientalism: Western Conceptions of the Orient. İngiltere: Penguin Books.
- Sarup, M. (1993). An Introductory Guide To Post-Structuralism And Postmodernism. London: Pearson Education.
- Sayar, K. (2002). Sömürgeciliğin Karşısında Psikiyatr: *Frantz Fanon. Yeni Symposium*, 40 (4): 140-150.
- Schein, V.E. ve Mueller, R. (1992) Sex Role Stereotyping And Requisite Management Characteristics: A Cross-Cultural Look, *Journal of Organizational Behavior*. 13, 439-447.
- Sheppard, C. (2011). Multiple Discrimination In The World Of Work. Switzerland: International Labour Organization.
- Shohat, E. (1992). Notes on the Post-Colonial. *Socialtext*, 31-32, 99-113.
- Shome, R. ve Hegde, R. S. (2002). Postcolonial Approaches To Communication: Charting The Terrain, Engaging The Intersections. *Communication Theory*, 12(3). 249-270.
- Sönmez S. S. (2012). Postmodern Dönemde Farklılığın Kutsanması ve Toplumun Parçacılaştırılması: "Öteki" ve "Ötekileştirme", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. 15(2). 77-99.
- Spicer, Michael W. (2005). Public Administration Enquiry and Social Science in the Postmodern Condition: Some Implications of Value Pluralism, *Administrative Theory &*
- Stirner, M. (2013). Biricik ve Mülkiyeti. S. T. Noyan (Çev.). İstanbul: Kaos Yayınları.
- Sustam, E. (2010), Postkolonyalizmden Biyopolitiğe: Temsilin Krizinden Güvensizlik Toplumuna Mı?, *Toplum Bilim Postkolonyal Düşünce Özel Sayısı*, 25, 129-140. Bağlam Yayınları.
- Suveren, Y. (2022). Bilinçsiz Önyargı: Tanımı ve Önemi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 14(3), 414-426.
- Şafak, Z. (2014). An Outlook On Postcolonialism Through The Ethos Of Orientalism By Edward Said. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 16 (2), 355-367.

- Şimşek, M. E. (2014). ModernitedenPostmoderniteye Uzanan Bir Köprü: ZygmuntBauman, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Erzurum.
- Şişli, F. (2019). Kolonyalizmin Efendileri: “Toparlanın Gitmiyoruz!” . N. Kocabay Şener, M. N. Erdem (Ed.). Postlar Çağında İletişim, içinde 325-350. Konya: LiteratürkAcademia.
- Tarcan, U. ve Kancı, T. (2022). Öteki Olarak İnsan: Posthümanist Kuramda Öznellik ve İdeoloji, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 15, 163-178.
- Türk Dil Kurumu (t.y). Farklılık. İçinde Türk Dil Kurumu Sözlük., <https://sozluk.gov.tr/?q=farklılık&aranan=> Erişim Tarihi: 14.10.2023.
- Ulmer, Jasmine B. (2017). Posthumanism As ResearchMethodology: Inquiry in TheAnthropocene. *International Journal of QualitativeStudies in Education*, 30(9), 832– 848.
- Willette, J. (2013). RolandBarthes: “TheDeath of the Author, Art HistoryUnstuffed. <https://arthistoryunstuffed.com/author/jeanne/page/73/> Erişim Tarihi: 08.03.2024.
- Yazgünoğlu, K. C. (2021). Öte-İnsan Bedenleri: Nesnelere, Ekolojilere ve Moleküllere, Pasajlar: *Sosyal Bilimler Dergisi* . 3(7). 118-123.
- Yeşilçayır, C. (2020). Eğitimde Benimsenen Özcü Anlayış Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme. *Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(2). 44-52.
- Yetişkin, E. (2013). Postkolonyal Düşünce ve Madun Çalışmaları’ndan Neler Öğrenebiliriz?, 13. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, 4-6 Aralık 2013, *Türk Sosyal Bilimler Derneği*, Ankara: Yalçın Matbaa.
- Yurt, E. (2017). Heidegger- Sartre Anlaşmazlığının Hümanizmin Güncel Terminoloji Sorununa Bir Çözüm Getirme Olasılığına Dair Bir Araştırma, *Felsefi Düşün Akademik Felsefe Dergi*. 9 289-317.

